
ԼԻԼԻԹ ԵՐԼՁԱԿՅԱՆ. Աշուղական սիրավեպը մերձավորարևելյան երաժշտական փոխառնչությունների համատեքստում, *Երևան, «Գիտություն» հրատ., 2009, 256 էջ:*

ՀՀ ԳԱԱ արվեստի ինստիտուտի գիտական խորհրդի որոշմամբ ՀՀ ԳԱԱ «Գիտություն» հրատարակչությունը լույս է ընծայել երաժշտական արևելագիտության ոլորտի լավագույն գիտականներից մեկի՝ ՀՀ ԳԱԱ արվեստի ինստիտուտի առաջատար գիտաշխատող, Արվեստի ինստիտուտի գիտական խորհրդի և Արվեստագիտության 016 մասնագիտական խորհրդի անդամ, երաժշտագետ-արևելագետ, արվեստագիտության դոկտոր, պրոֆեսոր Լիլիթ Երնջակյանի «Աշուղական սիրավեպը մերձավորարևելյան երաժշտական փոխառնչությունների համատեքստում» հիմնարար ուսումնասիրությունը (խմբագիր՝ արվեստագիտության թեկնածու, ՀՀ արվեստի վաստակավոր գործիչ, պրոֆեսոր Արաքսի Սարյան), որը հեղինակը նվիրել է հոր՝ արևելագետ Վարդգես Երնջակյանի անմոռաց հիշատակին:

Տարիներ շարունակ լրջորեն ուսումնասիրելով Արևելքի դասական, ավանդական երաժշտության բազմաբնույթ խնդիրները, գիտականորեն հիմնավորելով հայ մոնոդիկ երաժշտության և Մերձավոր ու Միջին Արևելքի ավանդական, ժողովրդապրոֆեսիոնալ երաժշտարվեստի պատմատեսական ու գործնական-կատարողական հարցերը, ինչպես նաև Մերձավոր Արևելքի մշակութային փոխառնչություններին վերաբերող կարևոր դրույթներն ու իրողությունները՝ Լ. Երնջակյանը հայերեն, ռուսերեն և անգլերեն լույս է ընծայել 4 գիրք և ավելի քան 60 գիտական հոդված, որոնց առանցքը հայ-իրանական և հայ-թուրքական երաժշտական առնչությունների լուսաբանությունն է, իսկ 2004-ին Երևանում պաշտպանել դոկտորական ատենախոսություն «Աշուղական սիրավեպը հայարևելյան երաժշտական փոխառնչությունների համատեքստում» թեմայով:

«Աշուղական սիրավեպը մերձավորարևելյան երաժշտական փոխառնչությունների համատեքստում» մենագրությունը հանրագումարի է բերում երաժշտական արևելագիտության բնագավառում հեղինակի երկարամյա մասնագիտական գործունեության արդյունքները:

Մենագրության մեջ էթնոերաժշտագիտական քննությամբ պարզաբանվել են հայ երաժշտապատմողական ավանդույթի ակունքները, զարգացման ուղին, տեղն ու դերը մերձավորարևելյան մշակութային փոխառնչությունների խառնարանում:

Աշխատության մեջ հայկական երաժշտապատմողական արվեստը դիտարկվում է իբրև համաարևելյան գործուն մաս (մասնավորաբար, երբ խոսքը XIX–XX դարերի երաժշտակատարողական ավանդույթի մասին է), ներկայացվում են ժանրի կենցաղավարման պայմանները, սոցիալական հիմքն ու կարգավիճակը ժողովրդապրոֆեսիոնալ արվեստի զարգացման տարբեր ժամանակափուլերում:

Հեղինակն արծարծել է Արևելքի էպիկական երգաստեղծության պատմատեսական խնդիրները, աշուղական սիրավեպերի կրոնամշակութային հիմքերը, դրանց կառույցն ու ծիսաառասպելական մոտիվները:

«Աշուղ Ղարիբ» սիրավեպի և «Քրոնոզլու» ասքի աննախադեպ ժողովրդականությունը հայոց ավանդույթում պայմանավորել է դրանց համալիր հետազոտության անհրաժեշտությունը: Երկերի քննությունը հայ մոնոդիկ երաժշտության այլ ժանրերի հետ ունեցած աղերսների դիտակետից հեղինակին թույլ է տվել բարձրացնել արևելյան սիրավեպի ազգային լեզվաճի խնդիրը: «Քրոնոզլի» և «Աշուղ Ղարիբ» սիրավեպ-դաստանների ազգային մեկնակերպերի համեմատական քննությամբ Լ. Երնջակյանը հաստատել է հայ երաժշտապատմողա-

կան ավանդույթի վաղեմի արմատների գոյությունը Հայաստանի արևելյան և արևմտյան հատվածներում, ինչպես նաև հայ աշուղների, սագանդարների, հավասարապես և մուղամաթահարների անուրանալի ավանդը Արևելքի ժողովրդապրոֆեսիոնալ արվեստի զարգացման գործում:

«Հայ երաժիշտները պատմականորեն տևական և մշտական շփման մեջ են եղել հարևան՝ մահմեդական շրջապատի հետ, բնականաբար, ձգտել են ընկալել լինել իրենց արվեստով», – գրում է Երնջակյանը: «Այս բնական միտումն է մղել հայ երաժիշտներին տեսականորեն հարաբերակցել հայոց ութձայնը պարսկա-արաբական ձայնակարգերի հետ, դիմել օտար տերմինաբանությանը, ծնունդ տվել հայատառ թուրքերեն երգերի և արևելյան ոճ ու երանգավորում ունեցող գեղգեղանքներով հարուստ մեղեդիների ստեղծմանը: Այսուհանդերձ, արևելամետ մշակութային համատեքստում հայ աշուղներն օտարանուն կադապարների մեջ պահպանել են ազգային արվեստի երաժշտալեզվական հիմքերը՝ միջազգային ասպարեզ դուրս բերելով հայկական մոնոդիկ երաժշտության մեղեդային հարստությունները»:

Առաջին անգամ աշուղական արվեստի ակունքներն ուսումնասիրվում են մահմեդական Արևելքի և քրիստոնյա Հայաստանի մշակույթներին բնորոշ և բաղդատվող երևույթների համատեքստում, իսկ երաժշտաբանաստեղծական սիրավեպ-դաստանները՝ ժանրի ծագումնաբանական, ձևակառուցվածքային, կատարողական և կրոնահավատալիքային բովանդակության դիտակետից:

Ձիվանու փոխադրությունների և մի շարք այլ հեղինակային ու անհեղինակ սիրավեպերի երաժշտաբանաստեղծական կառուցներն առաջին անգամ են դիտարկվում տեքստ-երաժշտություն, տեքստ-մշակույթ և տեքստ-էթնոհրականություն խորագրի ներքո: Բացահայտվում է հետազոտվող ժանրի ծագումնաբանական կապը հարևան ժողովուրդների՝ պարսիկների և թուրքերի երաժշտապատմական արվեստի հետ, որտեղ սիրային դաստաններն առ այսօր մշակութային խորհրդանիշի համա-

րում ունեն: Նման մոտեցմամբ հեղինակը խուսափում է երևույթների բացարձակացումից և հասնում անկողմնակալ գիտական գնահատության:

Աշխատության հիմնախնդիրը՝ աշուղական սիրավեպի էթնոերաժշտագիտական քննությունը միջմշակութային առնչությունների դիտակետից, հեղինակին ուղղորդում է նաև դեպի առասպելաստեղծ մտածողության շերտերը, ինչը հնարավորություն է ընձեռում նրան հիմնավորել երաժշտության՝ ժանրի պատմական բաղադրիչ լինելու կանխավարկածը, վկայել միասնական երաժշտաբանաստեղծական համալիրի՝ իբրև գեղարվեստական, գեղագիտական և կառուցվածքային ոլորտների հիմնական առանցքի գոյությունը, բացահայտել ազգային տարբերակների կրոնամշակութային առանձնահատկությունները:

Աշխատության հիմքում Հայաստանի պատմագագազրական գրեթե բոլոր շրջաններում տարբեր ժամանակներում կազմակերպված գիտարշավների ընթացքում ձայնագրված աշուղական սիրավեպերի համեմատաբար ամբողջական շարքերն ու առանձին դրվագներն են: Բացի հայկականից՝ քննարկված են նաև թուրքական, ադրբեջանական և իրանական երաժշտալեզվական կոթողներ, հրատարակված ժողովածուներ, ինչպես նաև հեղինակի դաշտային աշխատանքների արդյունքում հավաքված, համակարգված և վերծանված ձայնագրություններ:

Առանձնահատուկ հետաքրքրությամբ են ընթերցվում աշուղական մրցույթի արարողակարգին նվիրված բաժինները: Հեղինակի հետազոտությունները և փաստագրական նյութը վկայում են, որ աշուղական մրցույթի ավանդույթը զարգացել է պատմական Հայաստանի Կարս և Էրզրում նահանգներում, որոնք (անկախ տերիտորիալ պատկանելությունից) սահմանակից են Եղեյ և՛ Իրանին, և՛ Ադրբեջանին: Կարսի, Էրզրումի, Իզդիբի, Անիի և այլ հայաբնակ շրջանների երաժշտական ավանդույթները տարրալուծվել են մերձավորարևելյան աշուղական երգարվեստում: Տարածաշրջանի աշուղական արվեստի զարգացման և ձևավորման գործում (հատկապես XIX–XX

դդ.) մեծապես կարևորվում են այնպիսի անուններ, որոնք պարզորոշ հուշում են նրանց հայ լինելը՝ աշիկ Վիրանի Անիից, Ջուլայի, Մազայի և այլք. նրանք, իրավամբ, համարվում են ներկայիս աշուղական երգարվեստի հիմնադիրները:

Աշխատության գիտական արժանիքներից է աշուղական արվեստի արդի վիճակի քննությունը, ինչի շնորհիվ ուրվագծվում է ժանրի ազդեցության ոլորտը ժամանակակից երաժշտարվեստում:

Այսօրվա գիտնականը չի կարող անտեսել համաշխարհային գիտության նվաճումները: Վերջին տասնամյակների գիտական հայեցակարգերի համադրումը Արևելքի կանտոնական տեսությունների հետ հեղինակին հնարավորություն է ընձեռել նորովի բացահայտել հազարամյակների պատմություն ունեցող հայ երաժշտաբանաստեղծական արվեստի հիմքերը: Նախանձախնդիր հետևողականությամբ է հեղինակը դիտարկում թե՛ հայկական, թե՛ մերձավորարևելյան ավանդույթները՝ կենտրոնանալով Արևելքի «հոգևոր տրուբադուրների»՝ սուֆի-պոետների գեղագիտական դրույթների համակարգի վրա, որոնք մեծապես ազդել են աշուղների ստեղծագործության վրա:

Հայագիտության, ինչպես նաև հայ երաժշտագիտության առաջնային կարևորություն ունեցող ոլորտներից մեկի հետա-

գոտությունը Լ. Երնջակյանն իրականացրել է պատմամշակութային և ազգային-կրոնական շերտավորումների հատույթով, որը թույլ է տալիս ուսումնասիրել երևույթի տարբեր նիստերն իրենց բազմազան գործառույթներով:

Հեղինակն օգտվել է միջդիսցիպլինար գիտությունների լայն սպեկտրից, ավանդական երաժշտագիտական խնդիրները գուցորդել ծիսաառասպելական մտածողության դրսևորումների հետ: Ժողովրդապրոֆեսիոնալ արվեստի նկատմամբ այսօրինակ համապարփակ վերլուծություն առաջին անգամ է կիրառվում հայ երաժշտագիտության մեջ: Նմանապես, հայրենական գիտության նվաճումները հարստացվում և համալրվում են արտասահմանյան՝ արևելյան, արևմտաեվրոպական և ամերիկյան գիտնականների խոշոր նվաճումներով, որոնք նոր որակ են հաղորդում աշուղական արվեստի հետազոտությանը:

Երևույթների բազմապլան քննության շնորհիվ Լ. Երնջակյանի մենագրությունն, անշուշտ, նոր ուղիներ է բացում հետագա ուսումնասիրությունների համար՝ հայագիտության մեջ բարդ մշակութային համատեքստի լուսաբանման համար անհրաժեշտ նոր հասկացությունների ու եզրերի ներմուծումով: Աշխատությունն արժեքավոր ներդրում է երաժշտական արևելագիտության բնագավառում: